
BIBLIOGRAFIE VOOR GESCHIEDENIS VAN TECHNIEK EN INDUSTRIELE CULTUUR

door Liliane VANDENHEEDE

Architectuur

1. ROETS B., "De arbeiderswijk van Fernand Hanus te Lokeren, Oudenbos", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 169-191.

In deze bijdrage wordt de arbeiderswijk van Fernand Hanus te Lokeren voorgesteld. Zowel verdwenen als bestaande gebouwen worden behandeld. Er wordt een beschrijving gegeven van alle aanwezige architectuur; de arbeiderswoningen, directeurswoning, klooster, kerk... Het geheel is wel beperkt gehouden en vooral de conclusies vertonen duidelijk leemtes. Geïllustreerd.

2. VERHAEGEN Dominique, "La gare d'Anvers-Central. Un siècle d'évolution urbanistique", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 192-210.

De geschiedenis van het Centraal Station van Antwerpen begint in 1836 met de aanleg van de spoorlijn Mechelen-Antwerpen. In 1853 wordt een nieuw station gebouwd, naar de plannen van Henri Beyaert. Tenslotte wordt dan vanaf 1895 begonnen met het huidige complex van de architect Louis De la Censerie. De auteur beperkt zich tot de geschiedenis; een kunsthistorische en technische benadering ontbreekt. Het valt te betreuren dat de auteur ons niet meer gegevens bezorgde over de actuele toestand van dit unieke gebouw. Denken we aan de problemen in verband met het afbrokkelen van de gevel, het gevaar voor afbraak ondanks de klassering, het aanbrengen van een nieuwe metro-ingang, enz... Met kritisch apparaat.

3. W.K.I.A.P. (Werkgroep Conservatie Industrieel Archeologisch Patrimonium), "Stalhof, een renovatiesuggestie voor Gent", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie, V.Z.W. (periode 1979-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 234-252.

De werkgroep stelt hier een geslaagd renovatieproject voor, voor het thans bedreigde fabriekscapex UCO-Ter Platen aan het Stalhof. Naast situering, beschrijving en historiek van de fabriek worden een aantal opties genomen. Positief is hier dat rekening werd gehouden met een vooraf gerealiseerde economische analyse, een analyse van de verkeerstrafiek en met functionele gegevens. Het project zelf is ondertussen wel verouderd en voorbijgestreefd, elk jaar verwaarlozing en leegstand van de fabriek verkleinen de kansen en de haalbaarheid ervan. En als we de laatste krantenberichten volgen, lijkt de uiteindelijke realisatie van dit project bijzonder klein. Het stadsbestuur heeft immers de optie genomen alles met de grond gelijk te maken. Geïllustreerd.

4. SCHEERS L., "Een verhaal over het participatieproject Fabota : Van kousenfabriek tot sociale woning", in : *Wijken of Wonen*, Jg. 1; nr. 1 (1983), pp. 2-14 en Jg. 1, nr. 2 (1983), pp. 5-7.

De kousenfabriek Fabota, een leegstaande fabriek uit het nalatenschap van de vergane binnenstedelijke industrie, werd acht jaar geleden eigendom van de Stad Leuven. Het complex bevat naast de fabriek een herenhuis en 5 arbeiderswoningen. Na een speurtocht naar mogelijke bestemmingen, kwam het complex in handen van een sociale bouwmaatschappij die er 25 huurwoningen wilde onderbrengen. Deze artikelen behandelen nu specifiek de problemen die ontstaan zijn rond het participatiepakt dat werd afgesloten tussen de verschillende belanghebbenden (met name de bouwheer, bewoners, ontwerpers en begeleiding). In het eerste artikel wordt vooral aandacht besteed aan de bewonerswerking en de problemen rondom de keuze van de ontwerper en het toekennen van de opdracht. Op dit laatste is het hele project gestruikelde waardoor de werken nu nog steeds niet begonnen zijn. In het tweede artikel komt de voorzitter van de bouwmaatschappij, de heer Frans Verlinden, aan het woord die zijn standpunten verdedigt.

5. KRUG L., HOLSTEE C., "Historie van de fabriekswoningbouw", in : *Eigen huis en interieur*, oktober 1983, pp. 32-35.

De industriële revolutie vatte pas laat aan in Nederland en van arbeidershuisvesting was nog geen sprake. Pas met de invoering van de woningwet van 1901 kwamen er woningbouwverenigingen die met overheidssubsidies goedkope huurwoningen bouwden. Vóór die wet waren de woonomstandigheden meestal erbarmelijk. Een uitzondering hierop is de realisatie van het Agneta park, een tuinwijk opgericht in 1885 door de idealistische ingestelde directeur van de Gisten Spiritusfabriek te Delft, J.C. van Marken. Het artikel wordt afgesloten met een chronologisch overzicht van de fabriekswoningbouw van 1836 tot 1918.

6. KRUG L., "Restauratie mijnwerkerskolonie De Hopel", in : *Eigen huis en interieur*, oktober 1983, pp. 36-41.

In 1977 werd de Werkgroep Inventarisatie Monumenten opgericht met de bedoeling een overzicht van het mijnverleden te geven. Als best bewaarde mijnkolonie werd *De Hopel* in Kerkrade in 1978 monument verklaard en men startte de restauratie. Het artikel schetst het relaas van de renovatie.

Dagelijks leven, vrijetijdsbesteding

7. DESEYN G., *De geschiedenis van het amusementsleven te Gent*, V.I.A.T., Gent, 1983.

Amusementsleven is een ruim begrip. Reeds in de middeleeuwen werd er heel wat gefeest. Men vermaakte zich met het begapen van een onthoofding

of een brandstapel. Men feestte tijdens de drinkgeleglagen in de vele herbergen, op carnaval, op (jaar-)markten, kermissen... Ook feestelijke intrudes, stoeten, processies vormden een welkome afleiding in het trieste dagelijks bestaan. In de negentiende eeuw komt de burgerij naar voor met haar specifieke vormen van vermaak : bals, concerten, toneel of opera. In de zomer : tuinfeesten of op "promenade" langs de Coupure en Nieuwe Wandeling, in het Citadelpark, of de Dierentuin, naar de bloemenmarkt op de Kouter... Met de eeuwwisseling kent het medium film een enorme vlucht, vooral door de grote bereikbaarheid voor alle lagen van de bevolking. Daarnaast is er ook nog de sport die vooral rond het midden van de negentiende eeuw haar opkomst kende : voetbal-, tennis-, zwem-, paard- en wielervedstrijden brachten heel wat volk op de been. De geschiedenis van al deze vormen van amusement wordt hier op een levendige wijze, vol anekdotes, geschetst. Geïllustreerd.

8. DE HERDT R., VAN DEN BOSSCHE P., *Aspecten van het dagelijks leven*, Gent, 1983, 16 p.

Deze catalogus vormt een leidraad bij de tentoonstelling : *Van industriële revolutie tot industriële archeologie, Aspecten van het dagelijks leven*. Er wordt een sfeerbeeld geschetst van de negentiende eeuw in al zijn aspecten : de groei van de stad, de industrie, de revolutie in het transport, het wonen, de handel... zowat 150 nummers worden besproken. Geïllustreerd.

Handel

9. DE HERDT R., *Het Koorstapelhuis*, V.I.A.T., Gent, 1983.

Het Koorstapelhuis werd op het einde van de twaalfde of het begin van de dertiende eeuw opgericht. De auteur brengt gegevens over de herkomst van dit stapelhuis en de verschillende eigenaars en huurders. In 1896 brandde het Koorstapelhuis volledig uit en in 1897 kocht de stad het gebouw aan. De restauratie gebeurde in de periode 1901-1903. Geïllustreerd.

10. BOGAERT C., LANCLUS K., DESEYN G., *Van winkelen en puien*, V.I.A.T., Gent, 1983.

Deze brochure is een samenvatting van het gelijknamig artikel verschenen in het Tweemaandelijks Tijdschrift van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, Jg. nr. 2, nr. 1 (1982), p. 12-41. Het fenomeen van de Gentse winkel in zijn historische evolutie wordt geschetst. Van individuele winkel tot winkelgalerij en warenhuis. Daarnaast krijgen we in het laatste kwart van de negentiende eeuw het ontstaan van de coöperatieve winkelverenigingen. Geïllustreerd.

Havenbedrijvigheid, waterinfrastructuur

11. DESEYN G., *De Visserij*, V.I.A.T., Gent, 1983.

Deze "Coupure", Rommelwater of Visserij werd gegraven in 1752. Door de uitbouw van dit industrie-kanaal werd de omweg langs de natuurlijke Schelde-arm, komende van Antwerpen, verkort. Het verschil in waterpeil tussen Nederschelde en Rommelwater

werd geregeld door sluizen. Dit kanaal werd in 1828 in verbinding gesteld met het Handelsdok. Men onderschat veelal het belang van de Visserij. Nochtans kan men hier de overgang volgen van de achttiende-eeuwse *manufactures* naar de negentiende-eeuwse fabrieken. De overzijde van de Visserij werd dan door de eigenaars-industriëlen uitverkoren voor het oprichten van hun villa's.

De auteur geeft ons, op basis van bouwaanvragen, een overzicht van de bouwgeschiedenis van de gebouwen rondom de Visserij. Deze survey eindigt bij de Eerste Wereldoorlog. Vanaf dat tijdstip begint de teruggang van deze stadswijk. Geïllustreerd.

12. VANDENHEEDE L., *De geschiedenis van de oude haven van Gent*, V.I.A.T., Gent, 1983.

De haven *up de Leie tussen Bruggen*, zoals de plaats tussen de Sint-Michielsbrug en de Grasbrug werd genoemd, groeide tijdens de middeleeuwen uit tot één van de voornaamste aanlegplaatsen van de stad. Gedurende achthonderd jaar was deze binnenhaven de eigenlijke haven van Gent. Vooral de aanvoer van graan vormde er de belangrijkste activiteit, hiervan getuigen de verschillende stapelhuizen en de huizen van de neringen. De meest representatieve gebouwen rondom deze oude haven worden hier besproken. Geïllustreerd.

13. DESEYN G., DE HERDT R., *De Coupure*, V.I.A.T., Gent, 1983.

De Coupure werd gegraven in 1751 met als doel de Vlaamse handel te doen heropleven. Vanaf het einde van de achttiende eeuw trof men er talrijke industriële inplantingen aan. De oprichting van het entrepot of stapelhuis gaf hieraan een positieve impuls.

Door de aanwezigheid van verschillende fabrieken kreeg men hier een sterke concentratie van beluiken. Aan de Coupure was sinds 1838 het grootste Gentse vlasbedrijf *La Lys* gevestigd dat in 1964-65 volledig gesloopt werd. Naast de geschiedenis van de belangrijkste industriële vestigingen wordt in deze brochure ook aandacht besteed aan de burgerlijke architectuur langs de Coupure. Geïllustreerd.

Industrialisering

14. DESEYN G., *De Prinsenhofbuurt*, V.I.A.T., Gent, 1983.

De brochure is een leidraad bij een stadswandeling in deze buurt vertrekkende van het Prinsenhof, Prinsenhofplein langs Bachten Walle, Sint-Antoniuskaai, Lievekaai, Gewad, Burgstraat terug naar het Prinsenhof. Naast de geschiedenis van het Prinsenhof zelf wordt een korte historische schets gegeven van de belangrijkste gebouwen in deze buurt. Geïllustreerd.

15. VANDENHEEDE L., *Rook uit kloosters en kastelen*, V.I.A.T., Gent, 1983.

Een opvallend feit bij de ontwikkeling van de industriegebouwen in Vlaanderen is, dat in de eerste fase van de industrialisatie weinig aan nieuwbouw werd gedaan. Veel van de eerste bedrijven waren gevestigd in kloosters en openbare gebouwen. Onder Jozef II werden alle contemplatieve orden afge-

schaft en hun gebouwen publiek verkocht. Deze tendens zette zich verder onder de Fransen. Ook burgerlijke gebouwen werden nationaal goed. Zo vinden we in Gent verscheidene voorbeelden van kloostergebouwen, kerken en kastelen omgebouwd tot industriecomplex : de *Chartreuse* aan het Fratersplein, de abdij van *Groenen Briel*, het Augustijnenklooster, het Gravensteen... Er wordt een schets gegeven van de negentiende-eeuwse geschiedenis van deze eerste voorbeelden van *re-use*. Geïllustreerd.

16. ROOSEN S. & STEENKISTE L., "Structuurplanning in de Rupelstreek. Wie plant wat ?", in : *Wijken of Wonen*, Jg. 1, nr. 1, pp. 24-27.

Een tijd geleden kwam deze streek in de actualiteit door de vervuilingsproblemen waarmee ze te kampen heeft, o.a. het opvullen van verlaten kleiputten met allerlei afval en daarnaast de zwaar vervuilde industrieën. De Rupelstreek is één van de meest verkommerde restgebieden van Vlaanderen geworden. Na de periode van hoogtij door de bloei van de steenbakkerijen is het gebied thans aan allerlei vormen van verwaarlozing blootgesteld. Verschillende milieu- en bewonersgroepen poogden reeds sinds jaren hier verandering in te brengen. De enige oplossing blijkt een aanpakken van de problemen door middel van een structuurplanningsproces met inspraak van de bevolking.

Industriële archeologie

17. BUCHANAN R.A., Dr., "The Industrial Heritage", in : *Ons Industrieel Erfgoed*, Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Arche-

ologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 11-16.

R.A. Buchanan, een van de voorvechters van de industriële archeologie in Engeland, brengt hier een korte inleidende bijdrage. Hij wijst vooral op de positie van het industrieel patrimonium in de Westerse cultuur.

18. LINTERS A., "Industriële archeologie in Vlaanderen, Status questionis, krachtlijnen", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 17-97.

De auteur brengt hier een samenvatting van vorige bijdragen met een status questionis van de industriële archeologie in Vlaanderen. Naast de historiek van de industriële archeologie wordt ook aandacht besteed aan de specifieke problemen van dit onderzoeksgebied. Problemen van behoud, studie, onderzoek, inventarisatie, conservatie en bescherming. Uit deze situatieschets trekt de auteur zijn conclusies en brengt een aantal voorstellen voor een georganiseerd beleid naar voor. Zijn oplossingen beantwoorden wel aan de reële problemen terzake. Met kritisch apparaat. Bijlage : TICCIH-preambule. *The Study of the Industrial Heritage*.

Gids Prinsenhofbuurt : machinekamer (rechts) en ketelhuis met rookgang (links) van de voormalige katoenfabriek Vanden Broecke-Grenier op Bachten Walle (1850 en 1895 - foto M.I.A.T.).

19. BOSSCHER Ph.P., "De industriële archeologie in Nederland. Problemen en vooruitzichten", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 105-114.

In dit artikel wordt de toestand van de industriële archeologie in Nederland geschetst. Het laat de lezer toe een vergelijking te maken met de situatie in België. Vooral qua bescherming en behoud blijkt Nederland een stuk verder te staan. Met bibliografie. Geïllustreerd.

Molens

20. BAUTERS P., "Molenzorg in Vlaanderen", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 115-142.

Deze bijdrage doet wat verouderd aan, maar bevat toch enkele interessante gegevens met betrekking tot bescherming en restauratie, van wind- en watermolens. P. Bauters is de auteur van het boek *Vlaamse Molens* (Vlaamse Molens Wind- en Watermolens in Vlaanderen, geschiedenis, bouw, werking, recht. Antwerpen, 1979.) De auteur heeft het verder over het windrecht, de inventarisatie van de Oostvlaamse watermolens en geeft een overzicht van een aantal publicaties en initiatieven in verband met molens. In bijlage vinden we een werkblad voor de inventarisatie van de watermolens in Oost-Vlaanderen. Met kritisch apparaat. Geïllustreerd.

21. DE KONING A.J., "Molenzorg in Nederland", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 143-160.

Deze tekst is een samenvatting van de lezing door Arch. A.J. De Koning gehouden voor de V.V.I.A. te Brugge op 12 maart 1979. Er wordt een historische schets gegeven van het behoud, herstel en de bescherming van molens. In verband met de bestemming van molens is de Gilde van Vrijwillige Molenaars belangrijk. Veel jongeren zijn lid van deze gilde en hebben een opleiding gevolgd. Zij laten op vrije dagen de molens draaien. Geïllustreerd. Bijlage : Antwoorden op gestelde vragen tijdens de discussie volgend op de lezing.

Sociaal-historische omstandigheden

22. DESEYN G., *De Gentse Beluiken*, V.I.A.T., 1983.

In deze brochure wordt de geschiedenis geschetst van dit typische Gentse fenomeen. Vóór 1860 werd de

oude binnenstad nog volgebouwd, maar na de afschaffing van de octrooirechten verhuisden de nieuwe beluiken naar de stadstrand. De auteur vermeldt hier de buurten waar de grootste concentratie van beluiken was. Geïllustreerd.

23. GOOSSENS L., "Sociaal huisvestingsbeleid in België", in : *Wijken of Wonen*, Jg. 1, nr. 1, (1981), pp. 8-11.

Luc Goossens is werkzaam aan de UFSIA, en auteur van een doctoraatsthesis over sociale huisvesting in België. Het artikel is een beknopte weergave van deze studie. Er wordt een kritische beoordeling gegeven van de verschillende initiatieven in verband met het sociaal huisvestingsbeleid vanaf 1830-1886 (liberaal-economische industrialisatie-periode) over 1886-1914, een periode van afbouw van het liberaal kapitalisme, de tijd tussen de twee wereldoorlogen (1918-1940), de wederopbouw (1944-1959) en de welvaartstaat België (1960-1974) tot de actuele crisisfase. De eerste huisvestingswet wordt pas in 1889 uitgevaardigd en dan nog beperkt tot de industrie-arbeiders in de stedelijke en industriële gebieden. De woonproblematiek wordt gesitueerd in relatie tot economische, politieke en sociale ontwikkeling.

Textiel

24. FOULON F., "Vlasfabrieken : produktiewijze, beschrijving, herbruik", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 24-233.

Deze studie over vlasfabrieken in het Kortrijkse geeft een duidelijk overzicht van het fabriekproces en de verschillende bewerkingen van het vlas, ook in historische evolutie. Het tweede hoofdstuk behandelt de architectuur.

Dit gedeelte werd minder uitgediept. Het handelt over de vlasfabriek en de vlasmolen maar een systematisch overzicht van de verschillende onderdelen van een vlasfabriek ontbreekt hier. Tenslotte wordt nog het aspect "herbruik van vlasfabrieken" behandeld. Bepaalde hier aangehaalde voorbeelden kunnen we niet zien als *adaptive reuse* maar roepen eerder de gedachte op aan sloop dan aan behoud. Geïllustreerd.

Werktuigen

25. DAVID J., "Bestemming en gebruik van het werktuig", in : *Ons Industrieel Erfgoed*. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie V.Z.W. (periode 1978-1980), Dl. 1, Gent, 1982, pp. 161-168.

In dit artikel heeft de auteur het hoofdzakelijk over bestemming en gebruik van werktuigen. Het wijkt enigszins af van de overige bijdragen in dit jaarboek en is vooral op specialisten gericht. Geïllustreerd.